

21. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін від 5 квітня 1710 р. / Верховна Рада України. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 28.05.2020).

22. Горган О.Л. Історичні аспекти боротьби з корупцією в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 277–280.

23. Волошенко А.В. Корупція: історичні витoki та сучасні прояви. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 8–16.

24. Боровик А.М. Корупційні практики та методи їх подолання у державах Європи. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5. С. 229–236.

25. Коряк В.В. та ін. Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби з економічною злочинністю : науково-практичний посібник. Київ, 2011. 185 с.

26. Павленко С.О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 373–382.

УДК 344:351.746 (477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.1.2>

ОЛИЦЬКИЙ О.М.

ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

FORMS OF ACTIVITY OF RAPID RESPONSE UNITS OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

У статті розглядаються поняття і види форм діяльності підрозділів швидкого реагування Державної прикордонної служби України. У процесі своєї діяльності підрозділи швидкого реагування Державної прикордонної служби України використовують різні форми роботи, які зумовлені різноманітністю завдань, обстановкою й умовами їх здійснення.

У результаті вивчення наукових робіт та нормативно-правових актів сформульована авторська дефініція поняття «форми діяльності підрозділів швидкого реагування», під якими варто розуміти передбачені чинним законодавством однорідні дії, що спрямовані на охорону та захист державного кордону, реагування на нестандартні (кризові) ситуації у контрольованих прикордонних районах, виключній (морській) економічній зоні України та реалізацію інших функцій Державної прикордонної служби України, що здійснюються з метою забезпечення прикордонної безпеки.

Встановлено, що особливостями форм діяльності підрозділів швидкого реагування є такі ознаки: відображають стиль, засіб, модель, зразок, те, що повинно бути очікуваним відповідно до законодавчих вимог, стабільність на державному кордоні, локалізацію кризової чи конфліктної ситуації тощо; прояв форми визначений та одночасно обмежений компетенцією (чіткими правами та обов'язками, повноваженнями) ПШР; форми діяльності ПШР повинні бути регламентовані правовими нормами; уособлюються у однорідності характерних дій, притаманних окремому напрямку; спосіб вияву компетенції, вибір певної форми зумовлений поставленим завданням та обстановкою у конкретній ситуації на державному кордоні.

На підставі дослідження класифікацій форм діяльності державних органів зроблено висновок, що підрозділи швидкого реагування беруть участь у реалізації правоохоронних (прикордонна служба, прикордонний контроль, оперативно-розшукова діяльність) та спеціальних (спеціальні заходи оборонного характеру, спеціальні операції, ведення бою з метою відбиття вторгнення, нападу на територію України збройних сил іншої держави (групи держав), виконання заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного стану) форм діяльності.

З урахуванням специфіки призначення та особливостей функціонування підрозділів швидкого реагування запропоновано розглядати такі форми їх діяльності, як: інспектування на державному кордоні, виконання спеціальних завдань, внутрішньо-організаційна діяльність та реалізація взаємодії.

Ключові слова: *форми діяльності, правоохоронна діяльність, Державна прикордонна служба України, підрозділи швидкого реагування, охорона державного кордону, державний кордон України.*

The articles consider the concepts and types of activities of rapid response units of the State Border Guard Service of Ukraine. In the process of activity of the rapid response units of the State Border Guard Service of Ukraine there are various forms of work, which are due to the various work, established and conditional implementation.

As a result of studying scientific works and normative-legal acts of the formulated author's definition of the concept of "forms of activity of rapid response units" which understand the homogeneous actions defined by the current legislation (maritime) economic zone of Ukraine and the implementation of other functions of the State Border Guard Service of Ukraine, which is carried out to ensure border security.

It is established that the peculiarities of the forms of activity of rapid response units are as follows: reflect the style, means, model, pattern of what should be expected in accordance with legal requirements, stability at the state border, localization of crisis or conflict situation; manifestation of the form of defined and at the same time limited competencies (clear rights and responsibilities, powers) of the RRU; forms of activity of RRU should be regulated by legal norms; personified in the homogeneity of the characteristic actions inherent in a particular voltage; to identify competence, the choice of a certain form of education by the task and the establishment of a specific situation at the state border.

According to the results of the study of classification forms of activity of state bodies, created by the conclusion that rapid reaction units participate in the implementation of law enforcement (border service, border control, operational and investigative activities) and special (special measures of special nature, special operations, annual combat, attack on the territory of Ukraine by the armed forces of another state (group of states), implementation of territorial defence measures, as well as measures aimed at granting the legal regime of martial law) forms of activity.

Taking into account the special purposes and features of the rapid response units, it is proposed to consider the following forms of their activities: inspection of the state border, performance of special tasks, internal organizational activities and the implementation of interactions

Key words: *forms of activity, law enforcement activity, State Border Guard Service of Ukraine, rapid response units, protection of the state border, state border of Ukraine.*

Вступ. Суттєва відмінність та унікальність окремого органу держави, його структурного підрозділу полягає у певній сукупності, наборі стійких елементів, які дозволяють реалізовувати покладені державою функції, що зумовлює його значущість та необхідність. Серед таких елементів важлива роль відводиться формам діяльності. У процесі своєї діяльності підрозділи швидкого реагування Державної прикордонної служби України (далі – ПШР ДПСУ) використовують різні форми роботи, зумовлені різноманітністю завдань, обстановкою й умовами їх здійснення.

Якщо функції та принципи діяльності переважно відображені у статутних законах, наприклад у Законі України «Про Державну прикордонну службу України» [1], то форми переважно потребують конкретизації через призму доктринальних уявлень.

Форма виражає способи функціонування та розвитку будь-якої системи. Ось чому велике значення має правильний вибір форми діяльності, використання в кожному випадку найбільш ефективної у виникаючих умовах [2, с. 143].

Постановка завдання. Незважаючи на те, що в юридичній і в управлінській літературі дослідженню форм діяльності приділено досить уваги, серед фахівців і вчених бракує однозначного погляду на поняття й види форм діяльності ППШ ДПСУ. Метою статті є здійснення правового аналізу змісту та видів форм діяльності ППШ ДПСУ.

Результати дослідження. Онтологічний вимір форм та методів діяльності підрозділів швидкого реагування Державної прикордонної служби України потребує їх детального сутнісного з'ясування. Так, поняття «форма» має багато різноманітних проявів та тлумачень.

У словнику сучасної української мови виділено такі підходи, як:

- тип, будова, спосіб організації чого-небудь;
- зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом;
- спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз;
- видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи;
- спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [3, с. 1543].

Таким чином, форма перебуває у кореляції внутрішньої сутності та зовнішнього прояву. Закладена основа, принципи, основні засадничі ідеї повинні згуртовано проявитись у конкретних організаційних діях.

Серед ознак, що характеризують форму діяльності, є такі:

- 1) виділяють спосіб зовнішнього вираження діяльності;
- 2) залежать від змісту компетенції;
- 3) зумовлені реалізацією завдань і функцій суб'єктів владних повноважень у рамках їх компетенції;
- 4) здебільшого вимагають юридичної регламентації;
- 5) вибір форм діяльності зумовлений специфікою поставленої мети, зумовлює найбільш ефективний варіант діяльності;
- 6) тягнуть за собою певні наслідки [4, с. 203].

Форми діяльності умовно поділяються на типи (типізовані форми), які фіксуються й проявляються на практиці державного органу. Форми дають уявлення про те, яким чином працює конкретний орган і як реалізує свою компетенцію [5, с. 142]. Крім того, форми діяльності ППШ можуть забезпечувати ефективність функціонування конкретного підрозділу та ступінь його готовності до виконання завдань.

А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський та А.Ю. Васіна, акцентуючи увагу на практичному аспекті вираження форм діяльності, розглядають її як сукупність практичних дій та актив, логічна послідовність яких об'єднана загальною метою, та які утворюють процедури. Завдяки таким процедурам забезпечується чітке функціонування управлінської структури, підвищується відповідальність посадових осіб за виконання покладених повноважень [5, с. 142]. Відпрацювання однотипних залагоджених дій ППШ сприяє також виробленню майстерності його військовослужбовцями у конкретних умовах складної обстановки на державному кордоні, що загалом впливає на ефективність діяльності цих підрозділів та стан прикордонної безпеки.

Роз'яснюючи зміст форми діяльності, Ю.П. Битяк зазначає, що функції управління розкривають основні напрями цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на об'єкти управління, а форми управління – це шляхи здійснення такого цілеспрямованого впливу, тобто форми управління показують, як практично здійснюється управлінська діяльність [6, с. 303]. У зв'язку із цим О.В. Батраченко форму пов'язує із конкретними напрямами правоохоронної діяльності та робить узагальнення, що саме вони, поєднуючись у систему дій, становлять зміст цієї чи іншої форми [7, с. 6].

Дослідивши особливості правоохоронної діяльності Національної поліції в сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, О.В. Батраченко зробила висновок, що форму правоохоронної діяльності можна визначити, як виражену зовні систему однорідних дій, об'єднаних за ознакою їх приналежності до певного напрямку забезпечення органами Національної поліції публічної безпеки та порядку [7, с. 6]. Такі позиції Ю.П. Битяка, О.В. Батраченко вибудовують логічну послідовність між функціями як напрямами діяльності, які є сутністю призначення конкретного органу, і формами як їх зовнішнього прояву у конкретних діях, що дозволяє досягти мети його існування та функціонування.

Ф.В. Бортник дослідив і сформулював форми діяльності державної виконавчої служби таким чином: це будь-яке зовнішнє вираження дій державної виконавчої служби, що здійснюються

в межах покладених на неї функціональних обов'язків щодо примусового виконання рішень публічних органів управління [8, с. 11]. У цьому контексті варто уточнити не «будь-яких дій», а «дій» у межах норм законодавства, тобто компетенції.

Грунтовно проаналізувавши діяльність відділів прикордонної служби ДПСУ, Р.М. Ляшук узагальнив, що під формами їх діяльності розуміється організаційно-правове вираження конкретних однорідних дій, які здійснюються з метою практичного виконання покладених завдань і функцій [9, с. 69].

В.Г. Журавель, проаналізувавши завдання бойового складника Державної прикордонної служби України як суб'єкта забезпечення національної безпеки України в умовах проведення антитерористичної операції, зазначив, що частини і підрозділи бойового складника ДПСУ виконують завдання через низку заходів, які своєю чергою об'єднані у форми діяльності [10, с. 157]. Тобто науковець уособлює здійснення заходів із формами. Термін «захід» у динамічному його прояві Словник української мови тлумачить, як «сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь» [11], а «дію» як роботу, діяльність, здійснення чого-небудь [12]. У законодавстві поняття «дія» має більше поширення, ніж «захід», який використовується у контексті обмежувальних, запобіжних, оперативно-розшукових заходів тощо.

Звернувшись до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ми з'ясували, що у статті 2 «Поняття оперативно-розшукової діяльності» змістом цієї діяльності визначено систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів [13, ст. 2]. Отже, поняття «діяльність» ширше і передбачає здійснення у її межах конкретних заходів. Тому форми діяльності об'єднують не заходи, а дії.

Проаналізовані розуміння, тлумачення та особливості поняття «форми діяльності» дозволяють нам узагальнити, що форми діяльності незалежно від адміністративного, управлінського чи правоохоронного аспекту сприйняття мають загальні якості, зокрема: зовнішнє вираження, безпосередньо зумовленість завданнями та метою діяльності.

Саме тому пропонуємо під формами діяльності ПШР розглядати передбачені чинним законодавством однорідні дії, що спрямовані на охорону та захист державного кордону, реагування на нестандартні (кризові) ситуації у контрольованих прикордонних районах, виключній (морській) економічній зоні України та реалізацію інших функцій Державної прикордонної служби України, що здійснюються з метою забезпечення прикордонної безпеки.

Сукупність однорідних дій дозволяє згрупувати форми діяльності у певні види. Вчені-адміністративісти відокремлюють їх за різними критеріями: за ступенем юридичного вираження; за досягнутими результатами; за спрямованістю; за умовами застосування; за юридичним змістом тощо [4, с. 203–204]. У теорії управлінської діяльності форми поділяють на правові, організаційні та організаційно-правові [14, с. 143]. Найбільш узагальнений поділ як у адміністративному праві, так і в державному управлінні відбувається на правові (що спричиняють юридичні наслідки) та неправові форми (організаційні).

Ф.В. Бортняк виділяє у діяльності державної виконавчої служби організаційні та процесуальні, правові та неправові форми. Під організаційною формою державної виконавчої служби автор розуміє внутрішній її устрій (будову), що включає склад взаємопов'язаних та взаємодіючих структурних підрозділів (посадових осіб), між якими у визначеному порядку розподілені функції та повноваження, а також відповідальність за результати їх виконання [8, с. 11]. У такому разі незрозуміло, якщо в основі форми діяльності (підкреслюємо діяльності) закладено зовнішнє її відображення, то яким чином до цього відноситься «устрій (будова)»? Форма повинна відображати динаміку діяльності та досягнення конкретних цілей.

Процесуальна форма діяльності державної виконавчої служби, пояснює Ф.В. Бортняк, виражається у зовнішньому вияві послідовної діяльності, що сприяє фактичному повному виконанню рішення згідно з виконавчим документом [8, с. 11]. З цього приводу ми підтримуємо позицію А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенського та А.Ю. Васіної про те, що форма діяльності є фіксацією процесуальних дій [5, с. 142]. Отже, досліджувані форми діяльності є процесуальними.

Тому, на нашу думку, недоречно поділяти форми діяльності на організаційні та процесуальні у контексті, запропонованому Ф.В. Бортняк.

Особлива роль, як відзначає Ф.В. Бортняк, належить правовим та неправовим формам. Правові форми діяльності державної виконавчої служби – це будь-які зовнішньо виражені функції державної виконавчої служби, що здійснюються в межах покладених на неї професійних обов'язків щодо примусового виконання рішень публічних органів управління. Класифікує їх за такими критеріями: за змістом, цілеспрямованістю, способом вираження. Неправові або

організаційні форми діяльності полягають у вчиненні тих або інших управлінських дій, що безпосередньо не пов'язані з виданням правових актів та здійсненням юридично значущих дій [8, с. 12].

Специфіка завдань та умов функціонування ПШР у межах правоохоронного органу призначення – ДПСУ відзначається особливістю їх форм діяльності. ПШР використовують притаманну тільки їхній діяльності систему прийомів, засобів тощо, які не характерні іншим структурним підрозділам ДПСУ, але разом із тим походні від форм діяльності ДПСУ, що дозволяє сформулювати позицію про наявність у їхній діяльності особливих форм.

В.Г. Журавель називає складною формою діяльності ДПСУ бойові дії. Також науковець називає основні форми діяльності, до яких відносить: прикордонну службу, прикордонний контроль, оперативно-розшукову діяльність, бій [10, с. 157–158].

Серед основних форм оперативно-службової діяльності, якими реалізуються функції охорони кордону правоохоронного, спеціального й оборонного характеру, визначено: прикордонну службу, прикордонний контроль, оперативно-розшукову діяльність, спеціальні заходи, участь у спеціальній операції, бій. Також статут розподіляє форми діяльності на правоохоронні (прикордонну службу, прикордонний контроль, оперативно-розшукову діяльність) та спеціальні (реалізуються спеціальними заходами оборонного характеру шляхом участі прикордонного загону в спеціальній операції або ведення бою з метою відбиття вторгнення, нападу на територію України збройних сил іншої держави (групи держав), виконання заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного стану) [15, п. 10].

Прикордонна служба – форма оперативно-службової діяльності, яка полягає у погоджених оперативно-пошукових, контрольних і режимних діях, що проводяться за єдиним задумом з метою недопущення порушень законодавства про державний кордон. Основу прикордонної служби становлять оперативно-пошукові, патрульні, контрольні та режимні дії прикордонних підрозділів [15, п. 11].

Прикордонний контроль – форма оперативно-службової діяльності, яка полягає у здійсненні комплексу контрольних, оперативних, технічних, режимних, адміністративно-правових і кримінально-процесуальних дій у пунктах пропуску через державний кордон [15, п. 11].

Оперативно-розшукова діяльність – форма оперативно-службової діяльності, яка полягає у здійсненні гласних і негласних розшукових заходів із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів в інтересах охорони державного кордону [15, п. 11].

Спеціальні заходи – форма оперативно-службової діяльності, яка полягає у здійсненні комплексу спеціальних дій, спрямованих на боротьбу з тероризмом, організованою злочинністю; пошуку правопорушників; локалізації кризових ситуацій; забезпеченні внутрішньої та власної безпеки, виконанні інших спеціальних завдань, а також координації діяльності державних органів в інтересах охорони державного кордону [15, п. 11].

Спеціальна операція – форма оперативно-службової діяльності, яка являє собою сукупність узгоджених і взаємозв'язаних за метою, завданнями, місцем і часом контрольних, режимних, оперативних та спеціальних заходів, які проводяться ДПСУ в умовах особливого періоду [15, п. 11].

Бій – форма оперативно-службової діяльності, яка полягає у погоджених за метою, місцем і часом воєнних діях з метою знищення (розгрому) противника і виконання інших тактичних завдань у визначеному районі протягом стислого часу [15, п. 11]. Саме для здійснення окремих видів бою ПШР мають відмінні від інших підрозділів охорони державного кордону штат, озброєння та забезпечення.

Варто відзначити, що всі ці форми стосуються оперативно-службової діяльності, тобто у межах основних завдань діяльності ДПСУ – забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. Відслідковується повтор тих чи інших дій у межах окремих зазначених вище форм. Хоча форма діяльності є об'єднуючим проявом однорідних дій, а у цьому разі відмінність полягає у меті окремої форми. Окрім загальних для органів охорони кордону форм оперативно-службової діяльності, ПШР здійснюють ще й внутрішньо-організаційні дії та взаємодію з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони [16, ст. 12].

Зміст завдань, що вирішуються у процесі діяльності ПШР, призводить до використання в ній різних форм. З урахуванням специфіки призначення та особливостей функціонування ПШР пропонуємо розглядати такі форми їх діяльності: інспектування на державному кордоні (на ділянці відповідальності), яке включає: виконання завдань з охорони державного кордону України, здійснення прикордонного контролю, контроль за дотриманням режиму державного

кордону, прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон та в контрольних пунктах в'їзду-виїзду, добування, збирання, узагальнення та аналіз даних обстановки на ділянці відповідальності, прогнозує тенденції її розвитку тощо.

Виконання спеціальних завдань, серед них: участь у припиненні збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України, локалізації нестандартних (кризових) ситуацій, виявлення та припинення правопорушень, протидію яким законодавством України віднесено до компетенції ДПСУ, виконання інших завдань, покладених на ДПСУ, водолазні роботи тощо.

Внутрішньо-організаційна форма – це сукупність дій підготовчого, організаційного, навчального, тренувального, ресурсного спрямування, які формують готовність до виконання основних завдань на державному кордоні України.

Реалізація взаємодії, яка полягає у здійсненні спільних дій у взаємодії з органами та підрозділами ДПСУ, частинами та підрозділами Збройних сил України та інших військових формувань, з органами Служби безпеки України, органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами у боротьбі з тероризмом та під час виконання інших завдань.

Висновки. Отже, форми діяльності ПШР – це передбачені чинним законодавством однорідні дії ПШР, що спрямовані на охорону та захист державного кордону, реагування на нестандартні (кризові) ситуації у контрольованих прикордонних районах, виключній (морській) економічній зоні України та реалізацію інших функцій Державної прикордонної служби України, що здійснюються з метою забезпечення прикордонної безпеки. На підставі проведеного аналізу підсумуємо особливості форм діяльності ПШР: відображають стиль, засіб, модель, зразок, те, що повинно бути очікуваним відповідно до законодавчих вимог, стабільність на державному кордоні, локалізацію кризової чи конфліктної ситуації тощо; прояв форми визначений та одночасно обмежений компетенцією (чіткими правами та обов'язками, повноваженнями) ПШР; форми діяльності ПШР повинні бути регламентовані правовими нормами; уособлюється у однорідності характерних дій, притаманних окремому напрямку; спосіб вияву компетенції, вибір певної форми зумовлений поставленим завданням та обстановкою у конкретній ситуації на державному кордоні.

У подальшому необхідно дослідити зміст і способи діяльності ПШР у процесі застосування різних форм.

Список використаних джерел:

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квітня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.
2. Ляшук Р.М. До питання про форми діяльності відділів прикордонної служби. *Проблеми законності*. Харків : Нац. ун-т «ЮАУ ім. Я. Мудрого», 2012. Вип. 120. С. 143–151.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ–Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
4. Курс адміністративного права України : підручник / В.К. Колпаков та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 872 с.
5. Мельник А.Ф., Оболенський О.Ю., Васіна А.Ю., Гордієнко Л.Ю. Державне управління : підручник / за ред. А.Ф. Мельник. Київ : Знання. 2009. 582 с.
6. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
7. Батраченко О.В. Форми правоохоронної діяльності Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку в державі. *Форум права*. 2016. № 2. С. 5–10.
8. Бортняк Ф.В. Форми та методи діяльності державної виконавчої служби : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ. 2008. С. 16.
9. Ляшук Р.М. Діяльність відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України (адміністративно-правовий аспект) : монографія / за заг. ред. В.Л. Грохольського. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2015. 386 с.
10. Журавель В.Г. Завдання бойової складової Державної прикордонної служби України як суб'єкта забезпечення національної безпеки України в умовах проведення антитерористичної операції. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2015. № 3 (24). С. 156-160.
11. Словник української мови: в 11 т. Т 3, 1972. С. 381. URL: <http://sum.in.ua/s/zakhid> (дата звернення: 22.04.2021).
12. Словник української мови: в 11 т. Т. 2, 1971. С. 311. URL: <http://sum.in.ua/s/dija> (дата звернення: 22.04.2021).

13. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 26.04.2021).

14. Ринажевський Б.М. Компетенція та повноваження військової служби правопорядку (служби правопорядку) у Збройних силах України. *Право і безпека*. 2010. № 1. С. 15-21.

15. Статут Державної прикордонної служби з охорони державного кордону України. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2004. 101 с.

16. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 26.04.2021).